

**Aanvullende Archeologische Onderzoek en
Bouwhistorische Inventarisatie**

Keizersstaat 7-9 (232)

Rapportage Archeologie Deventer, Februari 2003

RMW/VHMZ
Bureau O2

Bart Vermeulen
Peter Boer
Wijnand Bloemink

Inhoud

1. Projectinformatie
2. Inleiding/ opdracht
3. Archeologische werkzaamheden en resultaten
4. Bouwhistorie
5. Waardestelling archeologie
6. Waardestelling bouwhistorie

Bijlagen

1. Locatie Keizerstraat 7 & 9
2. De onderzoekslocatie met de werkputten 1, 2 en 3

1. Projectinformatie

Opdrachtgever	De Verbeterwinkel
Uitvoerder, archeologisch	Bart Vermeulen
Uitvoerder, technisch	Michael van der Wees
Inhoudelijke supervisie	Michiel Bartels
Uitvoerder, bouwhistorisch	Wijnand Bloemink & Peter Boer
Inhoudelijke supervisie	Hans Magdelijns
Duur archeologisch veldwerk	3 dagen
Duur uitwerking	3 dagen
Projectnummer	232
Archicode	3834

2. Inleiding/ opdracht

Er bestaan bouwplannen voor de panden Keizerstraat 7 & 9 en de parkeerplaats achter beide gebouwen. De Verbeterwinkel vroeg de Gemeente Deventer een archeologisch en bouwhistorisch advies uit te brengen voor de locatie. In december 2002 is op basis van de beschikbare historische bronnen en archeologische informatie uit de nabije omgeving een Standaard Archeologische Inventarisatie (SAI) gemaakt. Hierin was ook een voorlopige bouwhistorische inventarisatie opgenomen. De belangrijkste conclusie van het SAI was dat, zowel archeologisch als bouwhistorisch, aanvullend onderzoek noodzakelijk was. Bij dit onderzoek staan een aantal vragen centraal die betrekking hebben op verschillende perioden.

Bewoning voor 882 na Chr.

Na verschillende onderzoeken in de afgelopen jaren begint enigszins duidelijk te worden hoe de nederzetting Deventer er voor de aanleg van de omwalling uit zag. Mogelijk was het terrein op de opgravingslocatie in gebruik voor civiele bewoning of fungeerde het als opslagterrein of werkplaats.

Bewoning na 882 en vóór 1235 na Chr.

In 882 legde men een aarden wal en een gracht aan rond de nederzetting. Waar deze wal precies lag, is in de directe omgeving van de onderzoekslocatie niet vastgesteld. De locatie zou dus boven op de wal, in het gebied tussen wal en gracht, in de gracht of daarbuiten kunnen liggen.

De late middeleeuwen tot 1542 na Chr.

In de loop van de dertiende eeuw werd de aarden wal vervangen door een bakstenen muur met poorten en ronde torens. Rond 1334 werd even buiten de eerste muur een tweede stadsmuur aangelegd, die vermoedelijk ter hoogte van de achtergevels van de panden aan de Korte Bisschopsstraat liep. De onderzoekslocatie lag in deze periode dus in het gebied buiten de muren. Door dit AAO kon worden vastgesteld of de onderzoekslocatie bovenop de gracht of

net daarbuiten ligt. Buiten de gracht zijn eventueel werkplaatsen, herbergen en stallen te verwachten. Eventuele bebouwing buiten de muren was van hout omdat ze bij een belegering moesten worden afgebroken of in brand gestoken.

Van stadsmuur naar vesting, 1542 na Chr. tot Heden.

Tussen 1534 en 1544 werd voor de Brinkpoort het bolwerk Keizer Karel aangelegd. Dit eerste bolwerk van de stad, werd uit baksteen opgetrokken en was nog voorzien van rondeeltorens. Bij de aanleg van dit bolwerk werd de oude stadsgracht gedempt en werd voor het bolwerk een nieuwe gracht aangelegd. De onderzoekslocatie kwam hierdoor binnen de muren te liggen. Op de stadskarten van Braun & Hogenberg (1560) en Jacob van Deventer (\pm 1550-1575) en de kaart van het beleg van Rennen berg in 1578 zijn binnen het bolwerk geen gebouwen afgebeeld. In 1592 was het vijftig jaar eerder aangelegde bolwerk al weer achterhaald. Er werd begonnen met de aanleg van een nieuw systeem van stadswallen, grachten, bastions en hoornwerken. Waarschijnlijk werden pas na de aanleg van de nieuwe wallen, huizen aangelegd in het gebied achter het bastion.

Het onderzoek op de locatie valt uiteen in een archeologische en een bouwhistorische component. Het archeologische onderzoek is uitgevoerd door Archeologie Deventer (RMW-VHMZ) en is vooral gericht op de periode voor de Aanleg van de panden Keizerstraat 7 & 9. Het bouwhistorisch onderzoek is uitgevoerd door *Buro O2* en richt zich op de ontstaansgeschiedenis en bewoningsgeschiedenis van beide panden.

3. Archeologische werkzaamheden en resultaten

Het Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) is uitgevoerd in drie werkdagen. Gedurende deze dagen zijn op de onderzoekslocatie drie werkputjes aangelegd. De putten 1 en 2 zijn aangelegd in de kelders van de panden Keizerstraat 7 & 9. Aangezien de kelder net als het pand uit het midden van de 17de eeuw dateert, waren er geen sporen uit de periode hierna te verwachten.

Put 1 is aangelegd in de kelder van keizerstraat 7 en was ongeveer één meter diep. De bovenste 20 cm bestond uit horizontale ophogingslagen, die dateren uit de periode tussen het dempen van de binnenste stadsgracht (1544) en de aanleg van de panden keizerstraat 7-9 in het midden van de 17de eeuw. Een deel van de lagen is waarschijnlijk opgebracht als fundering voor de keldervloer. Onder deze horizontale lagen, zijn verschillende lagen aangetroffen die aflieden in de richting van de Korte Bisschopstraat. Het aardewerk dat is aangetroffen in deze lagen, dateert allemaal voor het midden van de 16de eeuw. Goed te dateren zijn onder andere enkele scherven steengoed uit Raeren of Keulen met appliques die dateren tussen 1500-1520. De schuine lagen zijn waarschijnlijk afkomstig van het dempen van de gracht voor de aanleg van het bolwerk. Er is geen materiaal gevonden uit de periode tussen 1334 en 1534

toen de gracht in gebruik was. Waarschijnlijk bevinden deze lagen zich op grotere diepte. Om dit te controleren is in de bodem van put 1 een boring gezet. Hierbij bleek dat de grachtvulling nog minimaal één meter doorliep. Door de waterstand kond de boring niet dieper worden voortgezet.

Het profiel van put 2 in de kelder van Keizerstaat 9 heeft een vergelijkbare opbouw. Ook hier zijn in de bovenste 20 centimeter van het profiel een aantal horizontale ophogingslagen te herkennen, waarin enkele fragmenten rood aardewerk uit de zestiende eeuw zijn aangetroffen. Hieronder liggen ook in put 2 verschillende lagen die schuin aflopen in de richting van de Korte Bisschopsstraat. Tussen het vondstmateriaal bevinden zich verschillende fragmenten steengoed uit Keulen en Frechen. De appliques op dit steengoed zijn vrij klein maar goed afgewerkt en zijn waarschijnlijk tussen 1540 en 1560 te dateren.

De laatste put is aangelegd op het parkeerterreintje achter beide panden. Deze put was ongeveer 3 meter diep en ligt evenwijdig aan put 1 in de kelder. De bovenste 1,4 meter bestaat uit ophogingslagen, daterend tussen het midden van de 16de eeuw en het eind van de 20ste eeuw. Hieronder lagen opnieuw verschillende lagen die schuin afliepen richting de Korte Bisschopsstraat. Ook het aardewerk in deze lagen dateert voor het midden van de 16de eeuw,

Geen van de putten heeft sporen opgeleverd die dateren voor de aanleg van de stadsgracht rond 1334. Deze sporen zijn al bij de aanleg van deze gracht verloren gegaan en vallen ook elders op de locatie niet meer te verwachten. Bij dit vooronderzoek zijn slechts de bovenste lagen van de gracht bloot gelegd. De grachtbodem uit de veertiende eeuw ligt op een dieper niveau. Onduidelijk is nog of sprake is van een enkele of een dubbele gracht. Het is niet met zekerheid vast te stellen dat het talud dat is aangetroffen in put 1 en 3 bij dezelfde gracht hoort als dat in put 2. Wanneer beide taluds inderdaad bij dezelfde gracht horen, was deze minimaal 15 meter breed mogelijk nog breder. Op de kaart van Braun & Hogenberg is goed te zien dat de grachten aan deze zijde van de stad inderdaad een dergelijke breedte hadden. Mogelijk was echter ook sprake van twee smallere grachten. Aanvullend onderzoek moet zich vooral richten op het ontstaan en de ontwikkeling van de grachten.

4. Bouwhistorie

Op woensdag 29 januari 2003 werd Keizerstraat 7-9 bezocht voor een verkennend bouwhistorisch onderzoek. Het hele pand is in gebruik door de winkel Euroland. In de 19de en een deel van de 20ste eeuw was in het huis het Hotel-Café-Restaurant Duym gevestigd.

Situering

Keizerstraat 7-9 bestaat in feite uit twee zelfstandige huizen, die klaarblijkelijk al voor de instelling van het kadaster in 1836 in één hand waren verenigd. Samen met het linker buurpand, Keizerstraat 5, nemen zij in de Deventer binnenstad een heel bijzondere plaats in, die treffend door de situatie op de kadastrale

minuut wordt geïllustreerd. We zien nog de resten van de middeleeuwse Binnen-Brinkpoort, die in 1832 werd gesloopt. Vanaf de Brink gezien sluit het linkerdeel van de poort nog aan op de reeks huizen aan de Korte Bisschopstraat. Direct buiten de poort is links een open plaats, nog ter hoogte van de percelen aan de Korte Bisschopstraat, waarachter de drie genoemde huizen.

Deze lagen oorspronkelijk aan het straatje dat van de Binnen-Brinkpoort naar de Middelste of Duistere Brinkpoort leidde. Deze laatste poort voerde door de zware wal van het rondeel De Keizer, waaraan in 1538 werd begonnen en dat in 1544 was voltooid. Dit straatje werd daarom wel 'Tusschen de Brinkpoorten' genoemd. De huizen staan in feite op middeleeuwse gracht, die hier waarschijnlijk bij de bouw van het rondeel De Keizer werd gedempt.

Ruimtelijke opbouw

Beide onderzochte huizen zijn gelijk van opbouw. Zij hebben een kelder, begane grond, verdieping en een zolder onder een schilddak. De huizen zijn geheel onderkelderd. Beide kelders hebben gedrukte bakstenen tongewelven en zijn door een opening in de scheidingsmuur met elkaar verbonden. Zij zijn nu alleen van buiten bereikbaar via een kleine opening in de kelder van no. 7. De begane grond is geheel uitgebroken ten behoeve van de winkel, die zich deels ook uitstrekt in een achteraanbouw met een plat dak uit recente tijd. Een moderne trap in het linker huis voert naar de verdieping, waar nog verschillende vertrekken aanwezig zijn, die worden gebruikt als kantine en voor opslag. Van hier leidt een gedraaide trap in het rechter huis (no. 9) naar de zolders. Ook deze zijn door middel van een gangetje door de borstwering tussen de beide zolders met elkaar verbonden. Hier bevinden zich een drietal afgeschoten kamers en een aantal ingebouwde kasten. De zolders zijn niet in gebruik.

Constructie

De huizen hebben, waar zichtbaar, muren van baksteen en gemeenschappelijke muren met elkaar en met het linker buurpand. De scheidingsmuur is op de begane grond geheel gesloopt en vervangen door stalen of betonnen kolommen, die geheel zijn afgetimmerd. De bakstenen keldergewelven zijn al genoemd. Ongetwijfeld hebben beide huizen houten balklagen, alleen op de zolder van het linker pand is daarvan door een gat in de vloer iets te zien. Het ritme van de muurankers in de zijgevel wijst op een enkelvoudige balklaag.

Wat wel goed kon worden bestudeerd waren de kapconstructies van beide huizen, die opmerkelijk gelijk van opzet zijn. Weliswaar waren niet alle onderdelen in het zicht, maar voldoende om een compleet beeld te krijgen. De constructies bestaan uit kromstijlgebinten, waarop vlieringen, die tegen de spantbenen zijn afgeschoord. De dakvlakken rusten op gespannen met enkele haanhouten. De opzet van de constructie is volledig traditioneel. De onderdelen

van de gebinten zijn gepend, de windschoren boven gepend en onder gespijkerd en de verbindingen van de gespannen zijn alleen gespijkerd. De gebinten zijn met gehakte telmerken genummerd van voor naar achter. Het onderscheid tussen links en rechts werd gemaakt door beitels te gebruiken van verschillende breedte, links smal, rechts breed. De gespannen zijn genummerd met gezaagde telmerken, eveneens van voor naar achter. In het rechter pand zijn nog wel twee afgezaagde tussenbalken zichtbaar, die met ijzeren beugels aan de vliering zijn opgehangen.

Kenmerkend voor de kappen is het feit dat grenen en eiken onderdelen door elkaar zijn gebruikt, waarmee de kappen gelijk als 17de-eeuws zijn te dateren. Alle spantbenen zijn van eiken en alle dekbalken van grenen. Voor de korbelen en windschoren werd niet consequent voor hetzelfde materiaal gekozen. De meeste korbelen zijn van eiken, maar een enkele is van grenen. Eén korbeel is zelfs van populierenhout. Voor de windschoren geldt het omgekeerde. De vlieringen zijn van eiken en sporen en haanhouten van grof bezaagde sparretjes. Strijkgebinten zijn niet aanwezig, maar de eerste en de laatste gebinten staan wel dicht bij de voor- en achtergevels.

Gevels

Alle zichtbare gevels zijn gepleisterd. De voorgevel is een grote lijstgevel voor beide panden, vijf traveeën breed. De begane grond heeft grote etalageruiten uit recente tijd. Op zolderniveau heeft elk huis één venster. De vensters op de verdieping hebben schuiframen, die op zolder draairamen. In zij- en achtergevel hebben de huizen op de verdieping ook vensters. In de zijgevel is ook nog een buitendeur opgenomen, die geen functie meer heeft.

Interieur

In de kelders valt op dat linksachter in de kelder van no. 7 nog iets van een doorgang naar Keizerstraat 5 lijkt te zijn geweest. Deze is nu dichtgemetseld. Op de begane grond is niets meer te zien, maar de vertrekken op de verdieping ademen nog een geheel 19de-eeuwse sfeer met hun paneeldeuren en rijk geprofileerde deklatten op de kozijnen. De stucplafonds zijn overigens zonder enige versiering uitgevoerd. In het rechter pand (no. 9) was ooit iets van een grote zaal, uitgevoerd als kamer-en-suite. De op zolder getimmerde kamers en kasten dateren ook uit de 19de eeuw. De enige zichtbare zolderbalk is geschilderd, zodat deze balklaag vroeger in het zicht moet zijn geweest.

Bouwgeschiedenis

Zoals al gezegd dateren de kappen zonder twijfel uit de 17de eeuw. De combinatie van eiken spantbenen met grenen dekbalken komen ook voor in veel panden aan de Hofstraat te Deventer uit de jaren twintig van de 17de eeuw, maar eveneens in Polstraat 18 een pand dat gebouwd is in 1664. Voor zover zichtbaar staan de onderdelen van de kappen netjes op hun plaats en bestaan niet uit hergebruikt materiaal. Het gebruik van tussenbalken in het rechter huis,

die met beugels aan de vlieringen zijn opgehangen, is ook kenmerkend voor de 17de eeuw, evenals enkelvoudige balklagen, die uiteraard ook jonger kunnen zijn. Er zijn ook nog enige indirecte aanwijzingen die op een datering in de 17de eeuw wijzen. De verdiepingshoogten van beide onderzochte huizen komen goed overeen met het linker buurpand Keizerstraat 5, dat nog een 17de-eeuwse voorgevel, heeft, zij het zwaar verbouwd. In deze voorgevel is ter versiering een ruit gemetseld met gesinterde baksteenkoppen. Een vergelijkbare versiering vinden we in de zijgevel van Lange Bisschopstraat 1 uit 1644. Ook de voorgevel van Keizerstraat 5 zal van rond 1640 dateren, of is mogelijk zelfs ouder. De architectuur met zijn geprononceerde rondbogen boven de oorspronkelijke vensters past nog geheel in de traditie van de Hollandse Renaissance. Tenslotte nog enkele indirecte aanwijzingen. Enkele huizen aan de Smedenstraat en de Korte Bisschopstraat hebben in de achtergevels jaartalankers:

Smedenstraat 38-40	- 1616
Smedenstraat 46	- 1634
Korte Bisschopstraat 29	- 1620.

Het oudste jaartal, 1616, is misschien niet toevallig. In dat jaar werd de buitenste Brinkpoort gebouwd in de nieuwe 17de-eeuwse omwalling, die daarmee nagenoeg voltooid zal zijn geweest. Waarschijnlijk werden de oude middeleeuwse stadsmuren toen, althans deels, gesloopt en ontstond er ruimte voor het vergroten van de huizen. Ook de onderzochte huizen zijn toen gebouwd, mogelijk iets later dan de huizen aan Smedenstraat en Korte Bisschopsstraat.

Met enige zekerheid vormden beide huizen oorspronkelijk nog geen geheel, het waren zelfstandige huizen. In ieder geval voor 1836 werden beide huizen verenigd en, naar mag worden aangenomen, ook sterk verbouwd. De huidige verschijningsvorm van beide huizen is in ieder geval in de 19de eeuw tot stand gekomen. Dit geldt voor de gepleisterde gevels, maar ook voor het interieur van verdieping en zolders.

5. Waardestelling archeologie

Archeologische resten uit de periode voor 1334 zijn bij de aanleg van de binnengracht(en) voor het grootste deel verloren gegaan. Over de ontwikkeling van deze gracht(en) is weinig bekend. Het is dan ook aan te bevelen voorafgaand aan eventuele bouwwerkzaamheden één of twee aansluitende profielen haaks op de gracht aan te leggen om zo een beeld van de ontwikkeling van de grachten te krijgen.

6. Waardestelling bouwhistorie

In stedenbouwkundige zin nemen de onderzochte huizen een bijzondere plaats in de stad in. Samen met het buurpand vormen zij de enige stadsuitbreiding van Deventer na de middeleeuwen en vóór de 19de eeuw.

Het 17de-eeuwse karakter van de huizen zelf is echter niet meer aan de buitenzijde leesbaar. Dit geldt in feite wel voor het pand Keizerstraat no. 5. In Keizerstraat 7-9 bleven waarschijnlijk de twee 17de-eeuwse casco's bewaard met kap en zolderbalklaag. De 17de-eeuwse kelders en kapconstructies van de onderzochte huizen bleven vrijwel gaaf bewaard, en mogelijk zijn op begane grond en verdieping, achter stucwerk en verlaagde plafonds nog veel meer 17de-eeuwse delen bewaard gebleven. Ook van buiten blijkt dat hier een heel andere bebouwing staat dan de huizen uit 1870 die na de slechting van de wallen verderop langs de Keizerstraat werden gebouwd.

Resumerend kan worden gesteld dat de beide huizen, die nu samen Keizerstraat 7-9 vormen, van algemeen belang voor de gemeente Deventer zijn. De huizen zijn architectonisch en bouwhistorisch van betekenis en aan de ligging buiten de middeleeuwse stad, maar binnen het voormalige rondeel De Keizer, is een hoge geschiedkundige en stedenbouwkundige waarde toe te kennen.